

พุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย

การขยายตัวของพุทธศาสนาในดินแดนไทยก่อนสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย

คัมภีร์มหาวงศ์¹ กล่าวว่า เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาในชมพูทวีปเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้ว ได้ส่งพระสมณทูตฯ คณะไปเผยแผ่พุทธศาสนา หนึ่งในคณะพระสมณทูตที่มีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นผู้นำพุทธศาสนาไปเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ² สันนิษฐานว่าเป็นเมืองใดเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรอินโดจีน หรือบริเวณภาคพื้นทวีปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่มีการค้นพบแล้ว ยังไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานใดที่จะมีอายุร่วมสมัยกับการเผยแผ่พุทธศาสนาตามที่ในคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวอ้าง ขณะที่ดินแดนสยามประเทศเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิก็ปรากฏหลักฐานประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุจำนวนมากถูกสร้างขึ้นเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดี ซึ่งมีอายุในปลายพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงราวพุทธศตวรรษที่ 16 โดยมีเมืองนครปฐมโบราณเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาเถรวาท¹ เป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมต่าง ๆ ในภูมิภาคแถบนี้

หลักฐานที่มีการจารเป็นลายลักษณ์อักษรคือ คาทาเยธุมมา ภาษาบาลีเป็นจารึกหัวใจของพุทธศาสนา นอกจากนี้ มีศิลาจารึก 2 หลักค้นพบที่เมืองไทรบุรี² ในขณะที่ยังคงเป็นดินแดนประเทศไทยอยู่ สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 8 ถึงพุทธศตวรรษที่ 11 ส่วนหลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่สำคัญคือ พระพุทธรูปแบบอมราวดี ทำด้วยสัมฤทธิ์พบที่

¹ คัมภีร์มหาวงศ์ หมายถึง วงศ์พระพุทธเจ้าซึ่งมีพระภิกษุเป็นผู้สืบทอด พระมหานามะปราชญ์ชาวสิงหล แปลจากผลงานร้อยแก้วชื่อ โบราณคดีกถา เป็นภาษาบาลี คัมภีร์นี้เป็นแม่แบบของการเขียนตำนานพุทธฝ่ายเถรวาทในสยามประเทศ

² ดินแดนสุวรรณภูมิในปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่แน่ชัดว่าอยู่ที่เมืองใด

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2514) หน้า 21

² H.G.Quaritch Wales, "Archaeological Researches on Ancient Indian Colonization" Journal of the Malayan Research Branch of The Royal Asiatic Society XVIII (1940), p.7.

อำเภอสุโขทัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณวัตถุที่นำเข้ามาจากภาคตะวันออกเฉียงใต้ของ
 ชมพูทวีป³ มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 นอกจากนี้ ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย
 ปัจจุบันปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป
 ยืนสัมฤทธิ์พบที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐมมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงพุทธศตวรรษ
 ที่ 12 เป็นรูปแบบศิลปะคุปตะ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในประเทศอินเดียแถบภาคเหนือ การค้นพบ
 หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญ ๆ จำนวนมากในระยะเวลาต่อมา โดยเฉพาะ
 ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาปรากฏหลักฐานที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุที่ถูกสร้างใน
 วัฒนธรรม พุทธศาสนาแบบทวารวดี⁴ แสดงให้เห็นถึงการนับถือพุทธศาสนาเถรวาทเป็นส่วน
 ใหญ่ และมีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักของพุทธศาสนา โดยใช้ภาษาบาลีเขียนพระไตรปิฎก
 ดังเช่น หลักฐานศิลาจารึก คาถาเขมรมา เป็นภาษาบาลีพบที่นครปฐม สุพรรณบุรี ราชบุรี
 อีกทั้งจารึกบนพระธรรมจักรศิลา ภาษาบาลีที่นครปฐมและพบจารึกภาษามอญที่กล่าวถึงการ
 อุตศตวรรษของต่าง ๆ ให้กับวัด⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการส่งเสริมพุทธศาสนาเถรวาทให้
 แพร่หลายไปสู่เมืองต่าง ๆ โดยทั่วไป เช่น เมืองละโว้ก็เป็นอีกเมืองหนึ่งที่พบศิลาจารึกเสา
 แปรเหลี่ยมที่ศาลสูงปัจจุบันคือ ลพบุรี ซึ่งจารึกด้วยอักษรมอญโบราณ ประมาณพุทธศตวรรษที่
 13-14 แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองละโว้ในฐานะศูนย์กลางสำคัญของวัฒนธรรมแบบ
 ทวารวดี⁶ ในด้านศิลปวิทยาการต่าง ๆ โดยเฉพาะพุทธศาสนาที่ได้ขยายไปสู่ดินแดนภาคเหนือ
 ในเวลาต่อมา

ตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญชัยหรือเมืองลำพูน ในปี พ.ศ.
 1310 โดยกล่าวว่า ฤาษีวาสุเทพและฤาษีสฤงกทันต์ได้ทูลเชิญพระนางจามเทวีขึ้นครองราชย์
 ยังเมืองหริภุญชัยในปี พ.ศ. 1311⁷ พระนางจามเทวีพระราชธิดาของกษัตริย์เมืองละโว้แห่ง

³ พริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยฉบับคู่มือนักศึกษา
 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 19-20.

⁴ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์
 พรินติ้งกรุ๊ป, 2534), หน้า 4.

⁵ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, “พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
 มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 31-32.

⁶ ยอร์ช เซเดส์ ชำระและแปล, ศิลาจารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ ประชุมศิลาจารึก
 ภาคที่ 2 (พระนคร : กรมศิลปากร, 2504), หน้า 8-9.

⁷ ปริญญา กายสิทธิ์, “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง
 พ.ศ. 2101” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร, 2528), หน้า 23.

อาณาจักรทวารวดีได้ขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัยในครั้งนี้ได้นำเอาพุทธศาสนานิกายเถรวาท และอารยธรรมต่าง ๆ มาด้วยดังตำนานมุลศาสนาได้กล่าวถึงว่า

“พระนางจามเทวีประกอบด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชักชวนกัน สร้างวัดวาอารามทั้งหลายถึง 2,000 หลัง วัดใหญ่อันเป็นที่อยู่ แห่งชาวเจ้าทั้งหลาย ที่มาด้วยพระนางจามเทวี แต่เมืองละโว้พั้น ที่ทรงปฏิภกทั้ง 3 ถึง 500 องค์”⁸

พุทธศาสนาได้เริ่มแพร่หลายในชุมชนเมืองหริภุญชัย บริเวณภาคเหนือตอนบนของ ประเทศไทยซึ่งเป็นพุทธศาสนาแบบที่ผู้คนในอารยธรรมแบบทวารวดีนับถือ ตำนานจามเทวีวงศ์ ยังได้กล่าวถึงชุมชนของคณะสงฆ์ที่พระนางจามเทวีทรงจัดถวาย

“...พระนางนั้น ได้ให้สร้างอรัญญิกกรมการามในด้าน ปราชินทิศแห่งพระบุรีนั้น สร้างวิหารด้วย แล้วถวายให้ เป็นที่อยู่แห่งสงฆ์...”⁹

การเข้ามาปกครองเมืองหริภุญชัยของพระนางจามเทวี โดยการนำพุทธศาสนาเข้ามา เผยแพร่ พร้อมทั้งรูปแบบการปกครองและวัฒนธรรมจนทำให้เกิดความขัดแย้งกับพวกลัวะ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมจนต้องทำสงครามกัน¹⁰ และในที่สุดอาณาจักรหริภุญชัยก็สามารถสร้างบ้าน แปรเมืองเป็นปึกแผ่น¹¹ สามารถขยายไปสร้างเมืองเขลางค์นครอีกเมืองหนึ่ง โดยส่ง พระราชโอรสไปปกครอง พระนางจามเทวีทรงอาราธนาพระมหาเถรอุบาลีเป็นพระสังฆราช¹².

⁸ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า, ตำนานมุลศาสนา (เชียงใหม่: สงวนการพิมพ์, 2513), หน้า 141.

⁹ พระยาปริยัติธรรมธาดา พระญาณวิจิตร (ผู้แปล) คำแปลจามเทวีวงศ์พงศาวดาร เมืองหริภุญชัย (พระนคร : โรงพิมพ์พิชเนศ, 2515), หน้า 48.

¹⁰ สงวนชาติ สุรัตน์, “ตำนานพระนางจามเทวี” ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 1 (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2515), หน้า 23.

¹¹ พระโพธิ์รังสี, จามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญชัย แปลโดยปริยัติธรรมธาดา และคณะ (พระนคร : มิตรนการพิมพ์, 2519)

¹² สนอง วรอุไร, “ตำนานและประวัติพระธาตุดอยคำ,” พระราชชีวประวัติพระแม่เจ้าจามเทวี แปลและเรียบเรียงโดย สุพรศรี สุวรรณภาชน์ (เชียงใหม่ : พิศมัยทนต์ ทันตนคร, 2526), หน้า 39.

พุทธศาสนามีความมั่นคงดังที่ได้พบหลักฐานศิลาจารึกอักษรมอญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความเจริญในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านศิลปวัฒนธรรม อาณาจักรทริภุชชัยมีกษัตริย์ในราชวงศ์จามเทวีปกครองต่อมา 49 พระองค์ก็สิ้นสุดอำนาจลงในสมัยพระยาธิบดีเมื่อต้องพ่ายแพ้ต่อกองทัพของพระยามังรายที่เข้ายึดครองเมืองทริภุชชัยได้ในราวปี พ.ศ. 1825¹³ พระยาธิบดีหนีไปอยู่ที่อาณาจักรสุโขทัย ต่อมาพระยามังรายได้ผนวกดินแดนทริภุชชัยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาเมื่อพระยามังรายทรงสถาปนาราชธานีใหม่คือ “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่”¹⁴ พร้อมกับพยายามจะทำให้ราชธานีแห่งใหม่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาแทนอาณาจักรทริภุชชัย

ศาสนาและความเชื่อก่อนอาณาจักรสุโขทัย

ดินแดนสยามประเทศในอดีตได้ปรากฏหลักฐานวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ที่สำคัญสองวัฒนธรรมคือวัฒนธรรมแบบทวารวดีและวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร¹⁵ โดยที่วัฒนธรรมแบบทวารวดีมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อและปรัชญาของผู้คนในท้องถิ่นและกระจายไปสู่ชุมชนในบ้านเมืองแคว้นต่าง ๆ ตามการขยายตัวของเส้นทางคมนาคมตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ทำให้ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งพื้นฐานที่มีเศรษฐกิจสังคมเกษตรกรรมได้พัฒนาสู่ระดับชุมชนเมืองขนาดใหญ่ การล่มสลายของกลุ่มบ้านเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ขณะที่กลุ่มวัฒนธรรมร่วมเขมรเริ่มในพุทธศตวรรษที่ 12 โดยมีศูนย์กลางของอาณาจักรเริ่มแรกอยู่ที่อีสานปุระ เมื่อสถาปนาเมืองพระนครในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 การขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรได้แพร่เข้ามายังภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบัน ก่อนหน้านั้นกษัตริย์ขอมได้สร้างลัทธิเทวราชา¹⁶ เพื่อก่อให้เกิดอำนาจตามคติฮินดูพราหมณ์ดั้งเดิมเช่นปรากฏหลักฐานการสร้างศาสนสถานจำนวนมากโดยเฉพาะปราสาทหิน กระบวนการประสมประสานวัฒนธรรมความเชื่อที่ควบคู่ไปกับการสร้างอำนาจเพื่อควบคุมแรงงานชนชาติต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครอง การแพร่กระจายของวัฒนธรรมเขมรจากเมืองพระนครสู่ดินแดนสยามประเทศมีอำนาจทางการเมืองและการทหารเป็นแกนนำหรือแม้แต่ความสัมพันธ์ทางเครือญาติด้วยการเสกสมรสเพื่อสนองนโยบาย

¹³ ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, “แคว้นทริภุชชัย” ใน ศิลปและโบราณคดีในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2517), หน้า 247.

¹⁴ พระยาประชากรกิจกรจักร์, พงศาวดารโยนก (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 271.

¹⁵ หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปร่วมแบบเขมรในประเทศไทย, หน้า 30.

¹⁶ ธิดา สาระยา, กว่าจะเป็นคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2537), หน้า 65.

ในการยึดครองพื้นที่ รวมทั้งการแพร่ขยายวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการค้าขายเป็นหลัก¹⁷ จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ครองราชย์อยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1724 ถึง พ.ศ. 1762 พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน ทรงสร้างนครตลอดจนสร้างศาสนสถานตามความเชื่อที่มีต่อพระโพธิสัตว์ตามที่ปรากฏหลักฐานในจารึกปราสาทพระขรรค์ ดินแดนที่เปรียบเสมือนรัฐชายขอบของเขมรที่อยู่ไกลที่สุดในภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน คือ เมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย ในเส้นทางโบราณ จากกำแพงเพชรมายังสุโขทัยพบว่า ปรากฏเขาปู่จ่า (ภาพที่ 20) ปรากฏก่ออิฐศิลปะเขมรแบบบาปวน ศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวะนิกายเป็นเทวสถานที่ยกขึ้นประกอบพิธีกรรม¹⁸ ทางศาสนา ยังมีเทวสถานตามคติความเชื่อศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีอายุเก่าแก่ที่สุดของชุมชนเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ภายในเมืองสุโขทัย คือ ศาลตาผาแดง (ภาพที่ 21) จากหลักฐานการขุดค้นพบเทวรูป แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมแบบนครวัดมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 17¹⁹ ภายในเมืองสุโขทัยด้านทิศใต้มีปรากฏประธานวัดศรีสวย (ภาพที่ 22) ก็พบหลักฐานว่าเคยเป็นเทวสถานเมื่อครั้งที่ขอมยังมีอำนาจในเมืองสุโขทัย เช่นเดียวกับปรากฏประธานวัดพระพายหลวง (ภาพที่ 23) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนเก่าร่วมสมัยกับปรากฏประธานวัดเจ้าจันทร์ (ภาพที่ 24) และซุ้มประตูทางเข้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (ภาพที่ 25) เมืองเชลียงมีประติมากรรมปูนปั้นทำเป็นรูปพระพักตร์พระโพธิสัตว์ทั้งสี่ด้าน ลักษณะรูปแบบคล้ายกับยอดปราสาทบายนในกัมพูชา รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้นบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุภายในเมืองเชลียงคือ กระเบื้องเชิงชายรูปหน้าบุคคลสวมเทริดและรูปนางอัปสร²⁰ เป็นศิลปะสถาปัตยกรรมแบบบายนที่นิยมสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ภาพที่ 26) มีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18²¹ แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อที่มีการนับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน ตลอดจนศาสนาพราหมณ์ของชุมชนทั้งสองเมือง

¹⁷ หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย, หน้า 28.

* เส้นทางโบราณ ปัจจุบันเรียกว่าถนนพระร่วง สภาพเป็นแนวคันดินถมสูงจากเมืองกำแพงเพชร ผ่านเมืองสุโขทัยไปถึงเมืองศรีสัชนาลัย ระยะทางประมาณ 123 ก.ม.

¹⁸ เอนก สีหามาตย์, "ปรากฏก่ออิฐเขาปู่จ่า" ศิลปวัฒนธรรม 16 (กุมภาพันธ์ 2538) : 128.

¹⁹ Jean Boisselier, The Heritage of Thai Sculpture, Tran. James Emmons (Bangkok : Asia Co., Ltd, 1987), p.128.

²⁰ กรมศิลปากร, เมืองเชลียง เชียงขึ้น ศรีสัชนาลัย สวรรคโลก (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, 2536), หน้า 29.

²¹ A.B. Griswold, Toward A History of Sukhodaya (Bangkok : Fine Art Department, 1967), p.3.

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับระบบชีวิตของผู้คนในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรในชุมชนเก่าแห่งหนึ่งที่วัดเขาปู่จําอยู่ใกล้เส้นทางถนนพระร่วง ปรากฏในรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรเป็นศูนย์กลางของชุมชนขนาดเล็กบนเส้นทางคมนาคมนับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 ที่มีการนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูแพร่ขยายมาไกลที่สุดจากอาณาจักรกัมพูชา²² มีคติความเชื่อที่มุ่งเน้นความศรัทธาและความเชื่อต่อเทพเจ้าสูงสุดของไศวะนิกาย หรือไวษณพนิกาย อิทธิพลคติความเชื่อดังกล่าวจะปรากฏการสร้างศาสนสถานภายในเมืองหรือชุมชนโดยมีความเชื่อที่ว่าเทพเจ้าสูงสุดจะประทับอยู่บนเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาล พร้อมทั้งประดิษฐานรูปเคารพเทวทนต์เทพเจ้าสูงสุดเพื่อประกอบพิธีกรรมบูชาให้เป็นหลักของชุมชน ประชาชนได้สักการะเกิดการกัลปนาอุทิศถวายสิ่งจําเป็นให้กับเทวสถานตามความสำคัญของศาสนสถานกับชุมชนที่มีขนาดเล็ก จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 18 ที่มีการขยายวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรไปยังชุมชนวัดพระพายหลวง และชุมชนเมืองเชลียงพร้อมกับคติความเชื่อพุทธศาสนา महाยานผสมผสานลัทธิตันตระนิกายวัชรยานเข้าปะปนด้วยการนำคติความเชื่อที่ถือว่ากษัตริย์เป็นพุทธราชาที่มาปกครองเมืองหรือชุมชน เปรียบเสมือนองค์พระโพธิสัตว์ที่จุติมากำเนิดบนโลกมนุษย์ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยความเมตตากรุณาให้รอดพ้นจากความทุกข์ ดังนั้น เมื่อกษัตริย์สวรรคตจะกลับไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระอาทิพุทธเจ้าผู้เป็นเทพสูงสุดของนิกายมหายาน ชนชั้นปกครองได้ใช้วิธีการผสมผสานความเชื่อและคตินิยมเทวราชาที่มีมาแต่เดิม²³ ดังนั้น ชุมชนโบราณวัดพระพายหลวงและชุมชนเมืองเชลียงที่รับวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร จึงปรากฏหลักฐานการสร้างเทวสถานและพุทธสถานมหายานตามแบบอย่างของคตินิยมเช่นเดียวกับแคว้นละโว้ รวมทั้งคติความเชื่อตามแบบแผนของอาณาจักรกัมพูชาในแต่ละช่วงเวลาด้วยวิธีการยอมรับที่แตกต่างกัน ร่องรอยหรือลักษณะรูปแบบศาสนสถานของชุมชนแถบนี้ ปรากฏเป็นรูปแบบของการผสมผสานกับคติความเชื่อที่มีมาแต่เดิมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง แยกชิงอำนาจของผู้นำในท้องถิ่น และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนคติความเชื่อทางศาสนา

²² หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิณเนต, 2516), หน้า 18.

²³ ผาสุข อินทราวุธ, พุทธศาสนาและประติมากรรมวิทยา (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, 2531), หน้า 51.

การขยายตัวของพุทธศาสนาแบบลังกาในปลายพุทธศตวรรษที่ 18

ชมพูทวีปแหล่งกำเนิดพุทธศาสนาไม่ใช่ศูนย์กลางสำคัญทางพุทธศาสนาที่จะมีบ้านเมืองแคว้นแห่งใดแห่งหนึ่ง ขณะที่ลังกาทวีปได้กลายเป็นดินแดนพุทธศาสนาที่สืบทอดความถูกต้องบริสุทธิ์ของพุทธศาสนานับตั้งแต่ได้รับการเผยแพร่เข้ามาสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช นับจากนั้นมาพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองจนถึงรัชสมัยพระเจ้าปราวกรมพาทูที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1696-1729) ได้ทรงฟื้นฟูพุทธศาสนาโดยยึดแบบแผนของคณะสงฆ์ฝ่ายมหาวิหารเป็นแนวทางตามที่พระมหินทรเถระได้วางรากฐานเป็นครั้งแรกในลังกาทวีป²⁴ ภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 7 ที่มีพระเจ้าปราวกรมพาทูที่ 1 เป็นองค์อุปถัมภ์จึงเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคณะสงฆ์ลังกา ต่อมาพุทธศาสนาแบบลังกาได้แพร่หลายเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะเมืองต่างๆ บริเวณชายฝั่งทะเลตามเส้นทางการค้าโบราณ เช่น นครพัน (เกาะตะมะ) และเมืองนครศรีธรรมราช กระแสความนิยมพุทธศาสนาแบบลังกาเริ่มขยายจากเมืองชายฝั่งทะเลเข้าสู่ชุมชนบ้านเมืองบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญ ๆ ในพุทธศตวรรษที่ 19 และในขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดรัฐจนกลายเป็นอาณาจักรของชาวสยาม ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้พุทธศาสนาแบบลังกาเป็นที่ยอมรับเข้ามามีอิทธิพลเหนืออุดมการณ์คติความเชื่อฮินดู-พราหมณ์ และพุทธศานาamahayanที่เจริญรุ่งเรืองมานานในดินแดนแถบนี้²⁵ พุทธศาสนาแบบลังกาที่ใช้ภาษาบาลีในการเขียนคัมภีร์อรรถกถา และเผยแพร่ศาสนา กลุ่มพระภิกษุชาวมอญเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกาทวีปโดยตรง ได้บวชใหม่ตามคติความเชื่อของชาวลังกา นำเอาพุทธศาสนาแบบลังกาเข้ามาฟื้นฟูพุทธศาสนาในดินแดนมอญ คือเมืองพัน ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง กล่าวว่า “...ยังมีมหาเถรเจ้าน 1 ชื่อ มติมา อยู่เมืองสุพัน เอาธัมมะปิฎกทั้ง 3 นาน 12 ปี จบแล้ว...คืนมากกระทำศาสนาเมืองสุพัน...”²⁶ เมืองพันจึงเป็นศูนย์กลางสำคัญในการศึกษาพุทธศาสนามีลังกาเป็นครู จึงมีพระภิกษุสงฆ์ที่มาจากอาณาจักรใกล้เคียงโดยเฉพาะชาวสยาม ปัจจัยส่งเสริมการขยายตัวของพุทธศาสนาแบบลังกามีหลายประเด็นคือ

²⁴ W.M. Sirisena, Sri Lanka and South-East Asia : Political, Religious and Cultural Relations From A.D. 1000 To 1500 (Leiden, E. J. Brill, 1978) p.68.

²⁵ สุเทพ สุนทรภัสร์ “ศาสนาในนครศรีธรรมราช : ศาสนากับการพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง” ใน รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่ม 4 (มกราคม 2525), หน้า 25.

²⁶ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสังคมศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา, ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรต, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), หน้า 7.

ประเด็นที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมช่วงปลาย พุทธศตวรรษที่ 18 เกิดการสลายตัวของอาณาจักรขนาดใหญ่ ได้แก่ อาณาจักรกัมพูชา อาณาจักรพุกาม จนเกิดรัฐอิสระต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะการรวมกลุ่มของชาวสยามในการสร้างบ้านเมืองบริเวณลุ่มแม่น้ำสำคัญต่าง ๆ ได้สถาปนาขึ้นเป็นอาณาจักร คติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาได้มีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงรัฐอิสระที่เป็นชุมชนของชาวสยามที่พัฒนาขึ้นมา ร่วมกันเป็นอาณาจักร เช่น อาณาจักรล้านนาในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาณาจักรสุโขทัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำยม การสถาปนาอาณาจักรเหล่านี้ของชาวสยามจะอยู่ในลักษณะที่ส่งเสริมคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาให้มีบทบาทสำคัญต่อการจัดโครงสร้างการปกครอง และกำหนดบทบาท สร้างความชอบธรรมให้กับสถาบันกษัตริย์ พุทธศาสนาแบบลังกาจึงได้รับการยอมรับจากผู้ปกครองอาณาจักรของชาวสยาม ด้วยการอุปถัมภ์และเผยแพร่พุทธศาสนา

ประเด็นที่สอง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจในสังคมเกษตรกรรม การทำนาแบบเหมืองฝายที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางวัฒนธรรมสืบเนื่องจากคติความเชื่อในเรื่องการกัลปนาอุทิศที่ดิน สิ่งของ และข้าพระเพื่อใช้เป็นแรงงาน ทำให้เกิดชุมชนระดับหมู่บ้านมีสังคมเกษตรกรรม สร้างระบบการผลิตพอเพียงเพื่อการยังชีพ แต่กิริยานุญดังกล่าวได้ช่วยทำให้พื้นที่ชุมชนขยายออกไป นอกจากนี้ ยังเป็นการดึงดูดแรงงานให้เข้ามาสู่ชุมชนซึ่งมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ และเสริมความเข้มแข็งในระบบการปกครอง วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและคติความเชื่อโดยเฉพาะพุทธศาสนาแบบลังกาซึ่งเข้าสู่ชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย แรงงานข้าพระที่เกิดจากพฤติกรรมการกัลปนาจะไม่ถูกใช้ในงานด้านสงคราม ก็ช่วยให้เกิดการสะสมแรงงานจากการที่มีคนเข้ามาตั้งหลักอยู่ใหม่มากขึ้น²⁷ ผู้ปกครองเมืองจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและช่วยเหลือสร้างความเชื่อมั่นในความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพให้กับชุมชน จึงเป็นการบุกเบิกทำป่าให้เป็นนาจนมีแนวโน้มว่าชุมชนที่เกิดจากการกัลปนาได้ขยายตัวออกไปกว้างขวางกว่าชุมชนเดิม อุดมการณ์ของพุทธศาสนาแบบลังกาจึงเป็นสิ่งที่ยอมรับและนำมาปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงในยุคเริ่มแรกของการสถาปนาอาณาจักร

²⁷ ธิดา สารระยา “การปลูกข้าวกับการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย” ใน รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ, หน้า 298-306.

ประเด็นที่สาม ลักษณะของกรอบความคิดและอุดมการณ์ของพุทธศาสนาแบบลังกามีความแตกต่างจากคติของฮินดู-พราหมณ์ และพุทธศาสนามหายาน สารของคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกามุ่งหวังสู่นิพพาน ขณะที่วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยเป็นผลมาจากการเรียนรู้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตในสังคม เป้าหมายของการเผยแพร่พุทธศาสนาโดยพระภิกษุจึงอยู่ที่สังคมทั้งหมดในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย รวมทั้งแหล่งชุมชนภายนอกเมืองที่ดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาตนเองในการยังชีพด้วยเกษตรกรรมใกล้ขีดธรรมชาติเหมาะสมแก่ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย การทำมาหากินซึ่งสอดคล้องกับคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาที่มีชนบทรวมนิยม ประเพณี และพิธีกรรม ทำให้ประชาชนมีวิถีชีวิตโดยรวมมุ่งปรับตัวให้ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติเป็นสำคัญ พระสงฆ์สั่งสมประสบการณ์ที่เรียนรู้จากพุทธศาสนาที่เคยเจริญในยุควัฒนธรรมแบบทวารวดีและเสื่อมความนิยมก่อนอาณาจักรพุกาม รวมทั้งอาณาจักรกัมพูชา การปรับแนวคิดเพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมทำให้ประชาชนเกิดความหวังจะทำให้ชาติหน้าดีกว่าชาตินี้ด้วยการสะสมบุญ จนเกิดพิธีกรรมทางพุทธศาสนามากมาย

พุทธศาสนาแบบลังกากับการสร้างอาณาจักร

ศิลาจารึกวัดศรีชุมกล่าวถึงพ่อขุนศรีนาวนำถุม กษัตริย์พระองค์แรกที่ครองเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย มีศรัทธาต่อพุทธศาสนาได้ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุใกล้ฝั่งน้ำ²⁸ สันนิษฐานว่าอาจหมายถึงพระศรีรัตนมหาธาตุ (ภาพที่ 5) ซึ่งเดิมเป็นศาสนสถานตามคติพุทธมหายาน ใจกลางชุมชนเมืองเชลียงในช่วงที่วัฒนธรรมร่วมแบบเขมรเคยมีอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับชุมชนบ้านเมืองแถบนี้ การประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุเท่ากับชี้ให้เห็นถึงการยอมรับคติความเชื่อพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีพระมหาธาตุเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของประชาชนตามแบบอย่างพุทธศาสนาของวัฒนธรรมแบบทวารวดี ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองในดินแดนสยามประเทศมาก่อนที่วัฒนธรรมร่วมแบบเขมรจะเข้ามายังชุมชนโบราณวัดพระพายหลวง และชุมชนเมืองเชลียง ภายหลังการสวรรคตของพ่อขุนศรีนาวนำถุมจนเกิดเหตุการณ์แย่งชิงอำนาจระหว่างผู้นำ สงครามสงบลงด้วยความร่วมมือของผู้นำชาวสยาม บทบาทของพระราชโอรสสองพระองค์ของพ่อขุนศรีนาวนำถุมที่มีต่อการส่งเสริมพุทธศาสนาคือพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดได้โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระเจดีย์²⁹ เพื่อเป็นพุทธบูชาขณะที่พระยาคำแหงพระรามพระอนุชาของพ่อขุนผาเมืองที่ครองเมืองสระหลวงสองแคว ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามากนัก นอกจากร่องรอยของศาสนสถานพุทธศาสนามหายานที่ต่อมาถูกแปลงเป็นวัด

²⁸ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 61.

²⁹ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 64.

พุทธศาสนาเถรวาท (ภาพที่ 6) ต่อมาพระราชโอรสของพระยาคำแหงพระรามได้เสด็จออก
ผนวชตามคติความเชื่อพุทธศาสนาเถรวาท เหตุการณ์เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า ศาสนา
พราหมณ์และพุทธศาสนาหายานในวัฒนธรรมร่วมแบบเขมรลดความสำคัญลงนับตั้งแต่
กษัตริย์และผู้ปกครองเมืองในยุคแรกก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยเพื่อให้เป็นดินแดน
พุทธศาสนาเถรวาทของชาวสยาม

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์สืบทอดอำนาจในการปกครองชาวสยามภายในอาณาจักร
สุโขทัย วัดมหาธาตุใจกลางชุมชนเมืองสุโขทัยเป็นศูนย์รวมคติความเชื่อพุทธศาสนาเถรวาท
เช่นเดียวกับบ้านเมืองอาณาจักรใกล้เคียงของชาวสยามกลุ่มอื่น ยุคแรกในการสร้างอาณาจักร
สุโขทัยจึงมีความพยายามที่จะสร้างศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพุทธศาสนาควบคู่กับการขยาย
อำนาจทางการเมืองต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลพ่อขุนบานเมืองพระราชโอรสที่ครองราชย์สมบัติ
สืบทอดแบบแผนการปกครองบ้านเมืองควบคู่ไปกับการส่งเสริมพุทธศาสนา

**พ่อขุนรามคำแหง : ยุคทองของอาณาจักรสุโขทัยและการประดิษฐ์อักษร
ศาสนาแบบลังกา**

เมื่อพ่อขุนบานเมืองสวรรคต พ่อขุนรามคำแหงได้ครองราชย์สืบต่อพระเจ้า
(ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 1822-1841) ทรงขยายอาณาเขตของอาณาจักรไปอย่างกว้าง
ขวาง รวมทั้งทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรและแว่นแคว้นต่าง ๆ โดยเฉพาะความสัมพันธ์
กับเมืองนครศรีธรรมราช จนนำไปสู่การประดิษฐ์อักษรศาสนาแบบลังกาในอาณาจักรสุโขทัย

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อขุนรามคำแหงกับเมืองนครศรีธรรมราช

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีจำนวนมากพบว่า เมืองนครศรีธรรมราช
เคยเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าที่มีผู้คนจำนวนมากนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาหายาน
แพร่หลายอยู่ จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 18 พระยาศรีธรรมโศกราชศรัทธาในพุทธศาสนา
ทรงประดิษฐ์พระพุทธรูปและก่อพระเจดีย์³⁰ ให้เป็นศูนย์รวมศรัทธาความเชื่อในพุทธศาสนา

* เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเมืองโบราณเก่าแก่กว่าเมืองสุโขทัย คัมภีร์มหานิทศ
ดิศสมุต เคยยสุตร เรียกว่า “ตมฺพฺลิ่งคฺม” และในจดหมายเหตุจีนเรียกว่า “ตั้งมาหลิ่ง”
พวกอินเดียตอนใต้จากแคว้นกสิงควารุที่ไปมาค้าขายเรียกว่า “ตามพฺลิ่งคฺ”

³⁰ ตรี อมาตยกุล, รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์,
2505), หน้า 27.

สอดคล้องกับศิลาจารึกเมืองนครศรีธรรมราชระบุว่า ในปี พ.ศ. 1773 กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองตามพลิงค์ สืบเชื้อสายปทุมวงศ์ทรงพระนามว่า จันทรภาณุศรีธรรมราช³¹ ทรงส่งเสริมเกื้อกูลพุทธศาสนาที่ได้รับการเผยแพร่มาจากลังกาทวีป ศิลาจารึกของพระเจ้าปรากรมพาทูที่ 6 กล่าวถึงพระเจ้าจันทรภาณุบรรพบุรุษของพระองค์ว่าเป็นโอรสของพระเจ้ามาฆะผู้เป็นใหญ่ในเมืองตามพลิงค์ คัมภีร์มหาวงศ์ยังกล่าวว่าพระเจ้าจันทรภาณุ แห่งเมืองนครศรีธรรมราชเสด็จยกทัพไปตีเมืองลังกาถึง 2 ครั้ง จึงยอมแสดงให้เห็นถึงร่องรอยความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับลังกาทวีป พุทธศาสนาแบบลังกาได้มาประดิษฐานที่เมืองนครศรีธรรมราช จนกลายเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนสยามประเทศ ขณะที่อาณาจักรสุโขทัยซึ่งเริ่มให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาเถรวาทที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ยุควัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดีจนถึงยุคอาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลง เมื่อทราบข่าวกระแสความนิยมพุทธศาสนาแบบลังกาแพร่หลายทั่วไป ขณะนั้นอาณาจักรสุโขทัยที่พัฒนามาจากเมืองคู่มี่มีขนาดเล็กคือ เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย จนกลายเป็นอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่ขึ้นทัดเทียมกับอาณาจักรที่เกิดขึ้นใหม่ของชาวสยามในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับเมืองนครศรีธรรมราชทางด้านพุทธศาสนาเป็นไปอย่างใกล้ชิด ดังตัวอย่างหลักฐานชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า

“ในปี พ.ศ. 1799 พระร่วงโรจนราชแห่งกรุงสุโขทัยได้เสด็จประพาสถึงเมืองนครศรีธรรมราช ทราบว่าพระเจ้ากรุงลังกามีพระพุทธรูปงามองค์หนึ่งนามว่า พระพุทธสิหิงห์ จึงตรัสให้พระยานนครศรีธรรมราช แต่งทูตเชิญราชสาส์นไปลังกาทวีปขอประทานพระพุทธสิหิงค์ พระเจ้ากรุงลังกาก็ถวายตามพระราชประสงค์ เมื่อพระพุทธรูปมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช พระร่วงโรจนราชทรงโสมนัส เสด็จไปรับพระพุทธรูปด้วยพระองค์เองแล้วอัญเชิญมายังกรุงสุโขทัย”³²

³¹ ยอร์ช เซเดส์, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2 จารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ (พระนคร : โรงพิมพ์ศิwap, 2504), หน้า 30-31.

* พระเจ้าจันทรภาณุ ปราบกฏชื่อเรียกในตำนานพงศาวดารไทย มีหลายพระองค์ เพราะเป็นตำแหน่งที่ใช้เรียกกษัตริย์ผู้ปกครองเมือง ตามพลิงค์

³² สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ, หน้า 19.

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อขุนรามคำแหงกับเมืองนครศรีธรรมราชโดยมีพุทธศาสนาแบบลังกาช่วยให้เกิดความมั่นคงแน่นแฟ้น จนนำไปสู่การประดิษฐ์พุทธศาสนาแบบลังกาขึ้นในอาณาจักรสุโขทัย และใช้เป็นสื่อหล่อหลอมผู้คนให้มีคติความเชื่อต่อพุทธศาสนาเป็นหลักควบคู่ไปกับการปกครองบ้านเมือง

การประดิษฐ์พุทธศาสนาแบบลังกาในอาณาจักรสุโขทัย

ก่อนที่พุทธศาสนาแบบลังกาจะเข้ามาสู่อาณาจักรสุโขทัย ได้มีการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อในการนับถือศาสนาที่มีมาแต่เดิมภายในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย คือการเปลี่ยนเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์และพุทธสถานของพุทธศาสนาหายานมาเป็นพุทธสถานตามคตินิยมของพุทธศาสนาแบบลังกา แม้ว่าโดยเฉพาะในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงจะเป็นยุคแห่งความเปลี่ยนแปลงมายอมรับพุทธศาสนาแบบลังกา แต่ความเชื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นชนชั้นปกครองที่นับถือผียังคงปรากฏข้อความในศิลาจารึก

“มีพระขงู ฝิเทพดา ในเขอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกฝิ
 ในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ตีพลีถูก
 เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ฝิไหว้ บัติ พลีปถูก ฝิในเขอัน
 บัคัมบเกรง เมืองนี้หาย”³³

แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ยังคงฝังแน่นของชาวเมืองสุโขทัยเช่นเดียวกับบ้านเมืองอื่น ๆ* ระบบความเชื่อดั้งเดิมในสังคมยังคงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในอำนาจของพระขงูฝิที่จะให้คุณให้โทษกับชาวเมืองสุโขทัย เพราะฉะนั้นการ “ไหว้ตีพลีถูก” จึงเป็นการแสดงออกของพิธีกรรมเพื่อต่อรองกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นการแสดงออกด้วยความเคารพเพื่อให้ความคุ้มครองบ้านเมือง

สถาบันวิทยบริการ
 จพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³³ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 16.

* การนับถือสอดคล้องกับชาวเมืองพุกามที่มีการนับถือฝิ (Nat) บนยอดเขาบอปปาชื่อว่า “มหาคีรี” (Mahagiri) ดูเพิ่มเติมใน G.E. Harvey. Outline of Burmese History (Calcutta, 1954) p.25.

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวเมืองสุโขทัยเกี่ยวข้องกับรากฐานความเชื่อเรื่องผี
ดั่งปรากฏในขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีการดำเนินชีวิต ถึงแม้ว่าจะรับนับถือพุทธศาสนา
แบบลังกาแล้วก็ตาม จากหลักฐานศิลาจารึกได้ชี้ให้เห็นผลผลิตทางศิลปสถาปัตยกรรมที่มี
คุณค่ามีความหมายอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคม จึงสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อค่านิยมของสังคม
เมืองสุโขทัยที่สืบทอดความสัมพันธ์แบบเครือญาติกับเมืองศรีสัตนาลัย โดยมีตำนานเรื่องเล่า
ปรัมปราเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของชุมชนตนเอง เกี่ยวเนื่องกับบรรพบุรุษและสถานที่ที่เป็น
ชุมชนที่ผู้คนมาตั้งหลักแหล่ง ดังที่ได้กล่าวถึงตำนานท้องถิ่นในบทที่ 2

นอกจากนี้ ได้มีการค้นพบหลักฐานศิลาจารึกในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัย
กล่าวถึงการบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมทั้งข้อความที่มี การนับถือผี
บรรพบุรุษซึ่งมักจะปรากฏในศิลาจารึกหลายหลัก ในการบูชาหรือกล่าวอ้างในการสาบาน เพื่อ
ให้เกิดการยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เช่น ศิลาจารึกคำปุสบท

“อนึ่ง เจ้าพระยาบงจรงกูด้วยใจจริงไชรั โทษอันสาบานนี้
อย่าให้ได้แก่ปู่สักอัน ○ แค่นี้คำปุสบทแล ○ อันว่ากูผู้ชื่อ
พระยาภาไทยกระทำใจรักภักดีไมตรีด้วยปู่พระยาเป็นเจ้า
(ต่อเข้าได้กับโม) กชนิพพาน สารสัจย์ดังนี้ ผิปู่พระยา
เป็นเจ้ารักกูด้วยใจจริง กังวลอนตรายอันใดมิในเรา และ
ท่านช้อยปลดชอยมล้างด้วยวีด้วยพลแห่งท่าน ผิมีกังวล
ก็ดี ผิจักมีทิฎฐิพยาน (ไคว่า) เรามักมากท่านให้ (มาก)
เรามากน้อยท่านให้น้อย อนึ่ง บ้านเมืองเราทั้งหลายและ
และเมืองแพร์ เมืองงาว เมืองน่านเมืองพลั่ว ปู่พระยา
ดูตั้งเดียว อันตรายมิในราชสีมาเรา”³⁴

ความเชื่อดั้งเดิมได้ขยายตัวออกไป และมีบทบาทต่อความเชื่อในชุมชนเมืองสุโขทัย
อย่างกว้างขวาง นอกจากจะเป็นการยอมรับอำนาจเร้นลับของสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ปัจจัยสำคัญที่มี
ส่วนช่วยขยายความเชื่อดั้งเดิมคือ การพัฒนาการสร้างอาณาจักรที่อาศัยคติความเชื่อพุทธ
ศาสนาแบบลังกา ชุมชนต่าง ๆ เกิดการพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ในระยะแรกเกิดขึ้น
โดยอาศัยข้ออ้างในอำนาจเหนือธรรมชาติ สิทธิธรรมในการปกครองของผู้นำชุมชนจึงมีส่วน
สัมพันธ์กับความเชื่อที่มีต่อพระขงฟูผีซึ่งเป็นแหล่งอำนาจสูงสุด พ่อขุนรามคำแหงก็ทรงอ้าง
อำนาจเหนือชุมชนเมืองสุโขทัย โดยการเกื้อหนุนจากคติความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมของ
ชุมชน จนเกิดสำนึกร่วมกันทางวัฒนธรรม เช่น ตำนานเกี่ยวกับพระร่วง ฤาษีที่เป็นผู้นำในการ

³⁴ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 178.

สร้างวัฒนธรรมเมืองศรีสัชานาลัย ล้วนเป็นความเชื่อที่กลายมาเป็นผู้มีบทบาทในการขยายบ้านเมือง ชาวสยามที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชานาลัย ซึ่งเจริญอยู่ก่อนแล้วได้พยายามสร้างความเป็นมาของตนเองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเรื่องของเมืองทางกายภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของเจ้าเมืองกับความรุ่งเรืองของเมืองให้เห็นชัดเจน³⁵ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิธรรมในการปกครองของพ่อขุนรามคำแหงกับการกระทำพิธีบูชาพระขลุ่ยจึงเป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและความมั่นคงของชุมชน ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมนี้แพร่หลายทั่วไปในอาณาจักรสุโขทัยผสมผสานกับคติความเชื่อของพุทธศาสนาแบบลังกาที่เข้ามาภายหลัง

เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาได้เข้ามามีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับความเชื่อและพิธีกรรมภายในชุมชนเมือง พ่อขุนรามคำแหงเห็นวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์มีความงดงาม ทรงภูมิความรู้ตามแบบอย่างลังกา "...มหาเถรสังฆราชปราชญ์ เรือนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา ..." ³⁶ พ่อขุนรามคำแหงทรงจัดอรัญญิกให้เป็นชุมชนของพระสงฆ์ใช้เป็นที่พักพระราชาอยู่นอกเมืองสุโขทัยทางด้านตะวันตก จนกลายเป็นศูนย์กลางของพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่สำคัญในขณะนั้น ³⁷ ชุมชนอรัญญิกมีวัดที่สร้างขึ้นตามเขาตามป่า พระภิกษุต้องการความสงบ ดำรงชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแบบอย่างที่พระบรมศาสดาทรงแนะนำ ไม่ต้องการให้ยุ่งเกี่ยวกับชีวิตภายในเมืองเพื่อมุ่งศึกษาปฏิบัติธรรมที่เสนาสนะป่า พ่อขุนรามคำแหงทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกจัดสร้างวัดให้ภิกษุรวมกันเป็นคณะสงฆ์ มีสถานที่ประกอบศาสนกิจร่วมกัน เช่น เจดีย์ วิหาร และพระอุโบสถ พระภิกษุในอรัญญิกก็ได้ยึดถือพิธีกรรมเป็นสำคัญ วัตรปฏิบัติของพระภิกษุส่วนใหญ่มุ่งที่การจาริกแสวงธรรมเพื่อการหลุดพ้น ชุมชนอรัญญิกของพระสงฆ์ยังถูกกำหนดขึ้นในเมืองศรีสัชานาลัยเริ่มจากทางด้านทิศตะวันตกของชุมชนเมืองเช่นเดียวกับเมืองสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงยังคงให้ความสำคัญกับคติการฝังพระมหาธาตุแล้วสร้างพระเจดีย์ครอบทับ ศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "1207 ศกปีกุนให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็นกระทำบูชาป่าเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชานาลัยก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้าจึงแล้วตั้งเวียงผาล้อม พระมหาธาตุสามเข้าจึงแล้ว"³⁸ พระ

³⁵ ธิดา สาระยา, "สร้างบ้านแปงเมือง ระบบเมืองคู่ สถาบันเมืองลูกหลวง" ใน รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์, 2537), หน้า 107.

³⁶ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 13.

* พื้นที่อรัญญิก หรืออรัญวาสี กำหนดให้อยู่ห่างจากชุมชนเมืองราว 500 ช่วงคันธนู หรือประมาณ 1-2 กิโลเมตร สามารถเข้ามาบิณฑบาตในชุมชนเมืองได้สะดวก

³⁷ Griswold and Prasert na Nagara, "Epigraphic and Historical Studies No. 11, Part 2" The Journal of Siam Society 61 2 (July 1973) : 95.

³⁸ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 19.

เจดีย์บรรจุพระมหาธาตุกลางเมืองศรีสัตนาลัยคือวัดช้างล้อมหรือวัดมหาธาตุ ถือเป็น การส่งเสริม พุทธศาสนาให้มีความมั่นคงภายในอาณาจักรและเผยแพร่พุทธศาสนาออกไปอย่างกว้างขวาง ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า “เมื่อ พ.ศ. 2026 พระเถรานุเถระ (เชียงใหม่) สวดอนุโมทนาเพื่อ จะยังพระพุทธรูปซึ่งกษัตริย์ทรงพระนามว่า รามราช (พ่อขุนรามคำแหง) นำมาแต่ลังกาให้ รุ่งเรือง”³⁹ การประดิษฐานพุทธศาสนาแบบลังกาในอาณาจักรสุโขทัย ได้เริ่มต้นที่ชุมชนเมือง สุโขทัย-ศรีสัตนาลัย พุทธศาสนาแบบลังกาที่นำมาจากเมืองนครศรีธรรมราช ยึดถือคัมภีร์พระ ไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นหลัก ด้วยเป็นคติความเชื่อที่ได้ประมวลแก่นธรรมคำสอนของสมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยึดถือว่า ลังกาทวีปเป็นดินแดนที่รับพุทธศาสนาซึ่งมีความบริสุทธิ์

ปัจจัยและผลกระทบของการประดิษฐานพุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย

การที่คณะสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ประสบความสำเร็จในการนำพุทธศาสนา แบบลังกาเข้ามาเผยแพร่และประดิษฐานในอาณาจักรสุโขทัยอย่างรวดเร็วได้นั้น สืบเนื่องจาก ปัจจัยหลายประการ ดังนี้

ประการแรก เมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัย ในยุคแรกของการสถาปนาบ้านเมืองมี ศาสนาฮินดู-พราหมณ์ พุทธศาสนาหายานที่พวกขอมส่วนมากยอมรับนับถือตามแบบแคว้น ละโว้ และเมืองพระนครในอาณาจักรกัมพูชา รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับผีปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก ก่อนที่พุทธศาสนาแบบลังกาจะเข้ามาได้รับความนิยม แต่ก็ยังไม่มีนิกายหรือความเชื่อใดจะ แพร่หลายเป็นที่ยอมรับของประชาชนส่วนมาก ประชาชนชาวเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัยมีวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่เป็นสังคมาเกษตรกรรมจึงพบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์เป็นประเพณีปฏิบัติอยู่มาก ในชุมชน โดยเฉพาะพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับผีมักเป็นพิธีกรรมในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพและ ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาเข้ามาจึงเกิดการผสมผสานกับความเชื่อ ดังเดิมเนื่องจากปัญหาบางอย่าง ซึ่งพุทธศาสนาแบบลังกาไม่สามารถให้คำตอบได้ เช่น อาการ เจ็บไข้ได้ป่วย พิธีกรรมเกี่ยวกับผีจึงเป็นคำอธิบายปรากฏการณ์ทางโลกที่ชัดเจนกว่าคำอธิบาย ของพระภิกษุสงฆ์ที่มาเผยแพร่พุทธศาสนา การนับถือพุทธศาสนาแบบลังกาของประชาชนจึงมัก จะมีการนับถือควบคู่ไปกับความเชื่อเดิม พุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของวิธีการที่จะทำให้ประชาชน มีความสบายใจมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิต คณะสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชจึงปรับวิธีการ เผยแพร่พุทธศาสนาแบบลังกาให้เข้ากับวิถีชีวิตของชาวเมืองสุโขทัย-ศรีสัตนาลัย จนกระทั่ง พุทธศาสนามีความมั่นคงขึ้นภายในอาณาจักร

³⁹ ประเสริฐ ณ นคร “ได้เรื่องจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช” ศิลปวัฒนธรรม 9 (พฤศจิกายน 2530): 37.

ประการที่สอง พ่อขุนรามคำแหงทรงมีความสัมพันธ์อันดียิ่งกัพ่อขุนเม็งรายแห่งอาณาจักรล้านนา และพระยาจำเมืองแห่งแคว้นพเยา ในอาณาจักรแคว้นแคว้นทั้งสามแห่งยอมรับการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกา การสร้างเมืองเชียงใหม่และวัดเชียงมั่นย่อมชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้นำชาวสยามในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 พุทธศาสนาก็เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างบ้านเมือง ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติของผู้นำในอาณาจักรสุโขทัยกับอาณาจักรแคว้นทางใต้ “.....อันหนึ่ง พระยาศรีธรรมราชนครหลวงกับพระยาศรีอยุธยาอันเป็นญาติพระร่วง”⁴⁰ นอกจากนี้พุทธศาสนาแบบลังกาได้รับความนิยมนอย่างมากในขณะนั้น เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้แนะนำให้พ่อขุนรามคำแหงพิจารณาถึงคุณประโยชน์จากหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนาแบบลังกาที่จะช่วยให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคมของช่วงแรกในการสร้างบ้านเมืองให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น สามารถอำนวยความสะดวกในการจัดการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าประชาชนจะมีความแตกต่างในเรื่องต่าง ๆ ก็ตาม

ประการที่สาม แบบอย่างของคณะสงฆ์ที่อาราธนาจากเมืองนครศรีธรรมราช มีวัตรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ด้วยการยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่คณะสงฆ์จากลังกาทวีปเป็นผู้สืบทอด พุทธศาสนาในเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองแรกในสยามประเทศที่ยอมรับพุทธศาสนาแบบลังกาภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ 7 ในรัชสมัยของพระเจ้าปกากรมพาทูที่ 1 ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวถึงพระยาศรีธรรมโศกราชสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุเสร็จแล้วจึงตั้งพระครูผู้ดูแลรักษาพระบรมธาตุ 4 รูป⁴¹ คือ พระครูลังกาแก้ว พระครูลังการาม พระครูลังกาชาติ และพระครูลังกาเดิม ตำแหน่งพระสงฆ์เหล่านี้เกี่ยวข้องกับลังกาทวีปแม่แบบพุทธศาสนาที่ถือว่าถูกต้องบริสุทธิ์ ในขณะที่นั้นไม่ว่าจะเป็นอุปสมบทโดยตรงกับคณะสงฆ์ลังกาหรือด้วยวิธีการบวชแปลงก็เป็นที่ยอมรับกันว่า ปู่ครูเมืองนครศรีธรรมราชที่จำพรรษาในอรัญญิกเมืองสุโขทัย เป็นแบบอย่างในการอุทิศตัวเพื่อธรรมะ มีปรัชญาความเชื่อที่ต้องการอุปถัมภ์พาดพิงจากสังสารวัฏ พระภิกษุสงฆ์จากอรัญญิกก็จะไปเทศนาสั่งสอนประชาชนยังชุมชนต่าง ๆ ให้เข้าใจปัญหาเรื่องความทุกข์ ช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข และสามารถเป็นผู้นำภายในชุมชนที่คอยประสานระหว่างฝ่ายปกครองกับประชาชนให้เกิดความเข้าใจที่จะมีการดำเนินกิจ

⁴⁰ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 16.

⁴¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานคณะสงฆ์, หน้า 26.

กรรมที่ฝ่ายปกครองต้องการความร่วมมือในทางเศรษฐกิจ และร่วมกันป้องกันอาณาจักรในยามเกิดศึกสงคราม

กล่าวได้ว่า พุทธศาสนาแบบลังกาเข้ามาสู่เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยโดยมีปุศุ พระภิกษุสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ทำหน้าที่เป็นสมณทูตเผยแผ่หลักธรรม ก่อให้เกิด ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับเมืองนครศรีธรรมราชทั้งที่มีมา แล้วในอดีตด้วยเป็นชาวสยาม เมื่อพ่อขุนรามคำแหงเป็นผู้นำในการฟื้นฟูพุทธศาสนาและให้ ความสำคัญกับคติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกาเป็นอย่างมาก ดังเช่นพระราชกรณียกิจของ พ่อขุนรามคำแหงที่ได้นำความเจริญทางด้านศิลปสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะการสร้างวัด ภูมิ เจดีย์ วิหาร และสร้างเสนาสนะต่าง ๆ พุทธศาสนาแบบลังกาช่วยให้เกิดความสงบสุขยอมรับ สถานะในทางสังคมร่วมกัน และการประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้นเป็นพระราชกรณียกิจที่ช่วยให้เกิด ลือในการเผยแผ่ความรู้และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาอย่างสำคัญ ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการ สถาปนาอาณาจักรสุโขทัยให้เป็นศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาแบบลังกา

พระยาเลอไทย ครอบราชย์สืบต่อจากพ่อขุนรามคำแหงในปี พ.ศ. 1841 จนถึงปีใด ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่พุทธศาสนายังคงมีความเจริญรุ่งเรืองต่อมา พระสงฆ์จำนวนมากมีความ สนใจที่จะศึกษาพระไตรปิฎกให้แตกฉานเป็นที่ยอมรับ จึงมีพระสงฆ์นิยมเดินทางไปยังลังกาทวีป เพราะถือว่าเป็นศูนย์กลางในการศึกษาทางพุทธศาสนาขณะนั้น สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา ราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาที่ปมหาสวามีเป็นเจ้า เมื่อครั้งยังครองเทศมวราชเป็นเจ้าเมืองสอง แควพระองค์เสด็จออกผนวชเมื่อพระชนม์ได้ 31 พรรษาที่เมืองสุโขทัย แล้วออกเดินทางไปไหว้ พระธาตุยังเมืองแพร่ เมืองฝาง เมืองลำพูน ด้วยถือเป็นเมืองสำคัญที่มีความเจริญทางพุทธ ศาสนา แล้วเดินทางต่อไปยังเมืองตาก เมืองเชียงทอง เมืองฉอด เมืองพันในดินแดนรามัญ ต่อ ไปยังเมืองในชมพูทวีป คือเมืองกลิงกราชฐ เมืองตรีโฆฆณฑลา เมืองมัลลราชฐ และเดินทางข้าม ทะเลสู่ลังกาทวีป สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ได้บวชแปลงใหม่กับพระสงฆ์สี่หลักที่สำนักมหา วิหารวัดอุทุมพรศิริ^{*} เมืองโปลนนารุวะ (Polonnaruwa) เพื่อศึกษาพระไตรปิฎกอยู่ในลังกาทวีป 10 ปีจนมีสมณศักดิ์ชั้นสูงเป็น “มหาสวามี” ตามคตินิยมของคณะสงฆ์ลังกา⁴² สมเด็จพระ

* พระนามเดิมก่อนเสด็จออกผนวชไม่ปรากฏหลักฐาน พระราชบิดาชื่อ พระยา คำแหงพระราม ซึ่งเป็นพระอนุชาของพ่อขุนผาเมือง ถือว่าเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ เดิมของ ราชวงศ์ศรีนาวานาถ เคยปกครองเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย

** พระสงฆ์สำนักมหาวิหาร วัดอุทุมพรศิริในลังกาทวีป ซึ่งเป็นนิกายสาขาพุทธ ศาสนาเถรวาท และต้นกำเนิดคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญญาวาสี

⁴² C.W. Nicolas and S. Paranavitana, A Concise History of Ceylon (Colombo : University of Ceylon Press, 1961), p.329.

พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ยังได้ไปสักการะพระเขี้ยวแก้วที่เมืองคัมโปละ (Gampola) ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระเจ้าวรวงศ์เธอที่ 4 ในรัชกาลนี้ได้ทรงสร้างวิหารลังกาติลล (Lankatilaka) เพื่อประดิษฐานพระอัฐารศ ที่ได้รับอิทธิพลการสร้างรูปแบบอาคารเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปยืนอยู่ภายในวิหารเช่นเดียวกับที่เมืองโปลอนนารูวะ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ยังได้ข้อมพระมหาสถูปในลังกาทวีป เมื่อกลับมายังเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยพร้อมกับนำพระทันตธาตุพระศิวาธาตุ และพระศรีมหาโพธิ์ มาประดิษฐานในอาณัติจักรสุโขทัย รวมทั้งได้ออกเผยแผ่พุทธศาสนาตามแบบแผนที่ได้เรียนรู้มาจากลังกาทวีป โดยเฉพาะการมุ่งเน้นปฏิบัติตามคำสอนในพระไตรปิฎกบาลีของพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดในคัมภีร์บาลีที่แต่งในลังกาทวีป ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษ โดยเฉพาะการมุ่งเน้นเรื่องคติความเชื่อเกี่ยวกับพุทธประวัติที่เน้นลักษณะเชิงปาฏิหาริย์⁴³ สร้างศรัทธาต่อพุทธศาสนา

พระยาจรัญนำถมครองราชย์ปีใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเช่นเดียวกับเรื่องราวทางพุทธศาสนา ในขณะที่พระสงฆ์ยังคงนิยมเดินทางไปศึกษาพระพุทธรศาสนาที่ลังกาทวีป คือในปี พ.ศ. 1874 พระอนุมิตเถระและพระสงฆ์ชาวมอญรวม 12 รูป เดินทางไปยังสำนักมหากัสสปะเถระ วัดอุทุมพรคีรีในลังกาทวีป ได้บวชแปลงศึกษาพระไตรปิฎก เมื่อคณะสงฆ์ทั้งหมดเดินทางกลับมายังเมืองพันทัน (เกาะตะมะ) ได้สร้างวัดให้พวกคณะสงฆ์สีหลในป่า⁴⁴ ด้วยวัดคปฏิบัติที่เคร่งครัดประพฤตติ ประพฤติชอบของคณะสงฆ์กลุ่มนี้เป็นที่ยอมรับของผู้คน อีกทั้งความสัมพันธไมตรีที่ดีที่มีการติดต่อกับทางวัดอุทุมพรคีรีจนกระทั่งได้รับการแต่งตั้งจากทางลังกาทวีป ให้พระอนุมิตเถระเป็นพระอุทุมพรบุปผามหาสวามี⁴⁵ ทำให้พระสงฆ์จากบ้านเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเดินทางมาศึกษาพระพุทธรศาสนาที่คณะสงฆ์สีหลเมืองพันทัน ด้านานพระธาตุคดยสุเทพกล่าวว่า “...ในกาลนั้น ยังมีเจ้าภิกขุ 2 คน เป็นลูกเจ้าเมืองสุโขทัยคนหนึ่งชื่อโนมทสสี คนหนึ่งชื่อสุมนะ ไผ่สุดเรียนในเมืองอายุทยาบอรรวม แล้วก็มาอยู่ในสำนักมหาสังฆราชาปัดพดในเมืองสุโขทัยที่นั่น...”⁴⁶ นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าพระภิกษุชาวสุโขทัยทั้งสองไปศึกษาพระพุทธรศาสนาที่เมืองพันทันและบวชแปลงใหม่

สถาบันวิทยบริการ

Gampola เป็นเมืองหลวงของลังกาทวีปในช่วงเกิดเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองระหว่าง พ.ศ. 1884-1918

⁴³ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 36.

⁴⁴ สิ้นชัย กระบวนแสง, ประวัติศาสตร์สุโขทัย, หน้า 55.

⁴⁵ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 225-226.

⁴⁶ ตำนานพระธาตุคดยสุเทพ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ 2475, หน้า 4.

“...เจ้าไททั้ง 2 พี่น้องก็เรียนเอาธรรมปิฎกที่ 3 กับทั้งอุปเทห์ใหม่
ได้ 5 วัสสา แล้วก็อำลามหาสวามีเข้ามาสู่เมืองสุโขทัยนั้นแล...
เจ้าไททั้ง 2 มาอยู่เมืองสุโขทัย 5 วัสสาแล้ว เมื่อจักไปสู่สำนัก
แห่งอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าเล่า จึงอาชาวเจ้าทั้ง 8 คน
...ไปสู่สำนักแห่งอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้า แล้วขอบวชใหม่
ทุกคนนั้นแล...”⁴⁷

ภายหลังการบวชใหม่เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและปาเพ็ญศาสนกิจที่เมืองพันได้ 5
พรรษา ตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึง ผู้นำแห่งสำนักอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้ากล่าวต่อพระ
ภิกษุสุโขทัยว่า “...ท่านทั้งหลายศาสนาอันดูนำมาแต่ตั้งกาทวีปนั้น จะไม่มั่นคงในเมืองเมงนี้
จักไปตั้งมั่นอยู่เมืองสุโขทัยโพ้น ต่อเท่า 5000 ปี เหตุตั้งนั้น สู่ท่านทั้งหลายรีบเอาศาสนา
กลับไปตั้งในเมืองสุโขทัยโพ้นเถิด”⁴⁸

พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิไทย) ขึ้นครองราชย์ในราวปี พ.ศ. 1890 เป็น
ช่วงที่พระอโณมทัสสีและพระสุนนดินทางกลับมายังอาณาจักรสุโขทัยก่อนเหตุการณ์ปราบดาภิเษก
พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงสร้างวัดป่าแดง หรือวัดกัลยาณาวาส⁴⁹ ในปี พ.ศ. 1902 ที่
บริเวณเชิงเขาพระศรี เมืองศรีสัชนาลัยเป็นที่ประทับของพระมหากัลยณเถระซึ่งเป็นพระสังฆ
ราชในขณะนั้น พระอโณมทัสสีและพระสุนนจึงเป็นพระสงฆ์ที่ได้ไปศึกษาพุทธศาสนาตามแบบ
อย่างลังกาที่มีการนำคติความเชื่อพุทธศาสนาจากเมืองพัน เข้ามาเผยแพร่ในชุมชนเมืองสุโขทัย
-ศรีสัชนาลัยอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะพระอโณมทัสสีมีชื่อปรากฏในบานแผนกเดิมของคัมภีร์เท
ภูมิกถา⁵⁰ นิพนธ์โดยพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในขณะที่ทรงเป็นอุปราชครองเมืองศรีสัชนาลัย
บทบาทของคณะสงฆ์ชุดนี้ยังคงดำเนินต่อเนื่องสัมพันธ์กับฝ่ายอาณาจักร การส่งเสริมบทบาท
ของพระมหากษัตริย์เพื่อเสริมแนวความคิดการเป็นจักรพรรดิราชาที่ทรงคุณธรรม “...สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชนั้น ๘ วัชฎ วัชรม วัชรสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรมเพียงดังพระพุทธรเจ้า
มาเกิด และสั่งสอนโลกทั้งหลายให้รู้ในธรรมได้...๘ ก็สั่งสอนแก่ท้าวพระญาทั้งหลาย...จึงตั้งอยู่ใน
ทศพิธราชธรรมทั้งหลาย 10 ประการอย่าให้ขาด...”⁵¹ ต่อมาพระอโณมทัสสีและพระสุนนได้
เดินทางไปเมืองพันอีกครั้งหนึ่งพร้อมด้วยพระอีก 8 รูป⁵² คือ พระอานนท์ พระพุทธสาคร
พระสุชาติ พระเชเม พระปิยทัสสี พระสุวัณณคีรี พระเวสสกุ และพระสัทธาติสสะ ภิกษุทั้ง 8

⁴⁷ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 193.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน

⁴⁹ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 193.

⁵⁰ พระยาสิทธิไทย ไตรภูมิพระร่วง, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์การพิมพ์, 2526), หน้า 2.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

⁵² พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 193.

รูปได้บวชแปลงใหม่ในสำนักอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าเมืองพัน โดยพระอโนมทัสสีและพระ
 สุมณได้รับมอบหมายจากพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าให้เป็นพระอุปัชฌาย์แก่ภิกษุทั้ง 8 รูป
 และสามารถทำหน้าที่เป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้กับกุลบุตรในฝ่ายอรัญวาสี นอกจากนี้
 พระอโนมทัสสีเถระและพระสุมณะเถระได้ทำหน้าที่สมณทูตนิมนต์พระอุทุมพรบุปผามหาสวามี
 เจ้าให้มาเป็นพระอุปัชฌาย์ในการเสด็จออกผนวชของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในปี พ.ศ. 1904
 ที่วัดป่ามะม่วง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย⁵³ เป็นการดำเนินตามแบบอย่างพระเจ้า
 อโศกมหาราชที่ผสมผสานบทบาทในการสร้างบารมีธรรม ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่บำเพ็ญบารุง
 พระพุทธศาสนา เป็นอุดมการณ์ของพุทธราชาดังพระราชปณิธานที่ว่า

“แถบญที่อาดมาบรรพชาอุปสมบทต่อพระศาสนา พระพุทธ
 เป็นเจ้าคราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ อินทรมบัติ
 พรหมสมบัติ ปราสาท เป็นองค์พระพุทธเจ้านำลัทธิทั้งหลาย
 ข้ามไตรภพนี้เทอญ...”⁵⁴

ยุคแห่งการขยายชุมชน

พระมหาธรรมราชาที่ 1 ได้ทรงอาศัยแนวคำสอนของพุทธศาสนาประสานกับบทบาท
 ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงดำรงฐานะเป็นธรรมราชาให้กลายเป็นอุดมการณ์ที่แสดงออกถึงคติ
 ความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกา ช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ขณะที่พุทธศาสนา
 ในเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัยที่มีกลุ่มคณะสงฆ์ที่ได้รับแนวความคิดจากเมืองพันได้ช่วยประสาน
 ระหว่างแนวความคิดของพุทธศาสนาแบบลังกากับความเชื่อดั้งเดิม อันเป็นความกลมกลืน
 ระหว่างธรรมะเข้ากับชีวิตและชุมชน โดยมีธรรมะเป็นหลักเกณฑ์ทางด้านศีลธรรม เพราะเชื่อว่า
 ถ้าประชาชนประพฤติอย่างถูกต้อง ฝนฟ้าและฤดูกาลที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตก็จะเป็น
 ไปด้วยดี และเทพารักษ์ผู้มีอำนาจก็จะลดบันดาลให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังเป็น
 ความกลมกลืนระหว่างสถาบันในสังคมโดยอาศัยธรรมะเป็นสิ่งที่กำหนด ธรรมะจึงเป็นหลักเกณฑ์
 ทางศีลธรรมและจริยธรรมของสังคม⁵⁵ การส่งเสริมพุทธศาสนาของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ยัง
 ปรากฏในด้านต่าง ๆ ทรงนิมนต์ให้พระอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าไปประทับอยู่ที่วัดศรีโตน

⁵³ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 54, 237, 241.

⁵⁴ กรมศิลปากร, คำอ่านจารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่ 5 ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1
 จารึกสุโขทัย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชประวัติคุณ 8 เมษายน 2515
 หน้า 59.

⁵⁵ ปริญา ภายสิทธิ์, “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912
 ถึง 2101” หน้า 68.

(ภาพที่ 27) ด้านทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย จำพรรษาอยู่ระยะหนึ่งจึงเดินทางกลับ พระโหมทสตีเถระได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระบรมครูติโลกติลก เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าแดง เมืองศรีสัชนาลัย ส่วนพระสุมนเถระเป็นเจ้าอาวาสวัดป่ามะม่วง การผนวชของพระมหาธรรมราชาที่ 1 จึงเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกา ที่มีศูนย์กลางอยู่เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ภายหลังจากลาผนวชยังไปส่งพระปิยทัสสีไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่เมืองอโยธยา พระสุวณฺเณศี⁵⁶ ไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่เมืองชวา (หลวงพระบาง) พระเวสสภูไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่เมืองน่าน พระพุทธสาคร พระสุชาตะ พระเขมะ และพระลัทธาติสสะไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่เมืองสองแคว กระทั่งในปี พ.ศ. 1912 พญากือนาภกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา ส่งทูตมายังอาณาจักรสุโขทัยเพื่ออาราธนาพระสุมนเถระไปเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกา ด้วยมีความเชื่อว่าพระภิกษุอริยคุณวิเศษของเมืองสุโขทัย มีวัตรปฏิบัติที่ดีงามมีความรู้ลึกซึ้งในพุทธศาสนา ยึดถือตามคติจากครูในลังกาทวีปเป็นพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ มีการทำสังฆกรรมถูกต้อง พญากือนาจึงอาราธนาพระนิกายเดิมที่สืบทอดมาแต่สมัยพระนางจามเทวีปกครองอาณาจักรหริภุญชัยที่มีคติความเชื่อพุทธศาสนาปะปนกับความเชื่อแบบมหายาน มีพระสงฆ์บวชแปลงใหม่ 8,400 รูป⁵⁷ ในปี พ.ศ. 1914 พญากือนาทรงสร้างวัดบุปผาราม (ภาพที่ 28) เพื่อเป็นที่จำพรรษาให้กับพระสุมนเถระ และในปี พ.ศ. 1916 พญากือนาโปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่วัดบุปผาราม และวัดพระธาตุคอกยสุเทพ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่นำมาจากเมืองสุโขทัย วัดบุปผารามได้กลายเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกาในอาณาจักรล้านนา

การส่งเสริมพุทธศาสนาแบบลังกาได้ผสมผสานกับคติความเชื่อต่าง ๆ ในชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย โดยยึดถือพุทธธรรมเป็นหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมและจริยธรรมของสังคัมพระภิกษุจะเป็นแบบอย่างในการรักษาประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย ก็เป็นเหมือนสิ่งคุ้มครองพระราชอาณาจักร ความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนาที่นับถือตามอย่างพุทธศาสนาแบบลังกาจะชักนำให้ประชาชนเข้าหาพุทธธรรม และกษัตริย์ก็ทำหน้าที่อุปถัมภ์ภักดีบูชาพุทธศาสนา ยึดมั่นในธรรมสำหรับผู้ปกครอง ประชาชนก็จะสนับสนุนสิทธิและอำนาจของผู้ปกครอง พิธีกรรมและระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาในพระมหากษัตริย์ที่ยกย่อง ถือว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองอันสูงส่งศักดิ์เทียบเท่ากับพระเจ้า หรือเป็นองค์พระโพธิสัตว์ ความสำคัญของสิทธิอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่เกิดจากพระภิกษุและเหล่าขุนนางปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตาม

⁵⁶ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า, ตำนานมุลศาสนา, หน้า 194.

⁵⁷ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะสังคมศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา, ตำนานมุลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรต, หน้า 9-10.

หลักธรรมทางพุทธศาสนาสำหรับคน⁵⁸ ในส่วนของประชาชนจึงมุ่งสร้างค่านิยมกิริยาบุญให้กับประชาชน โดยเฉพาะการส่งเสริมเรื่องการทำทาน มีความกตัญญู ยกย่องเกรงใจผู้อาวุโส มีจิตใจเมตตากรุณา ยกย่องความดีและคนดี ให้ความสำคัญต่อการทำนุบำรุงพุทธศาสนา

พระมหาธรรมราชาที่ 2 พระองค์เสวยราชย์ปีใดไม่แน่ชัดแต่ไปสวรรคตในปี พ.ศ. 1942⁵⁹ หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาพบน้อยมาก นอกจากปัญหาทางการเมืองที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) แห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจเข้ายึดครองบ้านเมืองแคว้นแคว้นของอาณาจักรสุโขทัย พระมหาธรรมราชาที่ 2 ต้องเสด็จออกไปถวายบังคมสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ที่เมืองกำแพงเพชรหน้าด่านสำคัญของอาณาจักรสุโขทัยในปี พ.ศ. 1921⁶⁰ อิทธิพลศิลปกรรมอันเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาเข้ามาแทรกปะปนยังเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะการสร้างวิหารขนาดใหญ่ (ภาพที่ 29) บดบังวิหารหลวงของเมืองสุโขทัยที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองสุโขทัย สถานะของอาณาจักรสุโขทัยตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในช่วงปี พ.ศ. 1935 พระยาไสลือไทยได้แสดงบทบาททางการเมืองที่หันไปร่วมมือกับเจ้าเมืองน่านในความช่วยเหลือทางการทหารระหว่างเมืองน่านกับอาณาจักรสุโขทัย เป็นจุดเริ่มต้นที่พยายามแยกออกไปจากการปกครองของกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 1942 พระมหาธรรมราชาที่ 2 สวรรคตและในปีเดียวกันนั้นเอง สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์อัครราชมเหสีเทพธิดาลิลาวดี⁶¹ ทรงสร้างวัดอโศการาม (ภาพที่ 30) และวัดอีกหลายแห่ง พระโอรสของสมเด็จพระราชเทวีฯ คือพระเจ้าอโศกเป็นผู้นำพระมหาธาตุมาจากลังกามาประดิษฐานยังวัดอโศการามตามคตินิยม ด้วยเป็นช่วงที่พระสงฆ์หลายคณะในช่วงนี้เดินทางไปลังกาทวีปเป็นผลต่อเนื่องจากการส่งเสริมพุทธศาสนาในรัชกาลก่อน ๆ

พระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสยลือไทย) พระองค์เป็นพระราชนัดดาของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) พระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงเมืองน่าน ส่วนพระราชบิดาเป็นพระราชนัดดาของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ชื่อ พ่อเลอไทย ในช่วงที่พระยาไสลือไทยเริ่มมีบทบาททางการเมืองการทหารตั้งแต่รัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 2 จนกระทั่งได้เสวยราชย์ในปี พ.ศ. 1942 นอกจากบทบาทในการขยายอาณาเขตพยายามฟื้นฟูอำนาจของอาณาจักรสุโขทัย

⁵⁸ แฟรงค์ อี เรย์โนลด์ส, “ศาสนาของพลเมืองในประวัติศาสตร์ไทย”

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 2 (สิงหาคม 2514): 60.

⁵⁹ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 319-320.

⁶⁰ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ, ประชุมพงศาวดาร ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กองการพิมพ์สลากกินแบ่งรัฐบาล, 2499. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนาวาโท พระศรการวิจิตร พุทธภักตม, 2499), หน้า 116.

⁶¹ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 322-325.

ได้เป็นผลสำเร็จระยะหนึ่ง การส่งเสริมพุทธศาสนายังคงให้ความสำคัญต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 1946 พระราชชนนีของพระมหาธรรมราชาที่ 3 ได้มีนิตต์สมเด็จพระมหาศรีกิติติจากเมืองกำแพงเพชรมาประทับ ณ วัดศรีพิจิตรกิตติถาวร⁶² (ภาพที่ 31) พร้อมกับปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศใต้ มีการสร้างวัดจำนวนมากในช่วงนี้จนกระทั่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาขยายอำนาจขึ้นมาอีกครั้งด้วยความพยายามโจมตีเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรสุโขทัย กระทั่งในปี พ.ศ. 1955 กรุงศรีอยุธยาก็มีอำนาจเหนืออาณาจักรสุโขทัยเป็นผลสำเร็จ⁶³ พระมหาธรรมราชาที่ 3 ถูกอัญเชิญให้ไปประทับที่เมืองสองแควจนกระทั่งสวรรคตในปี พ.ศ. 1962 ก็เกิดการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างพระยาบาลและพระยารามราชโอรส สมเด็จพระนครินทราธิราชแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้ขึ้นมาจัดการให้พระยาบาลครองเมืองสองแควสถาปนาเป็นพระมหาธรรมราชาที่ 4 พระยารามได้ครองเมืองกำแพงเพชร ยังให้อภิเชกพระธิดาซึ่งเป็นพระพี่นางของพระยาบาลและพระยาราม กับเจ้าสามพระยาพระราชโอรสของสมเด็จพระนครินทราธิราช

พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) เสวยราชย์ในปี พ.ศ. 1962 ท่ามกลางความแตกแยกภายในอาณาจักร ขณะที่พุทธศาสนาลดบทบาทความสำคัญลง เช่นปี พ.ศ. 1697 พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งจากอาณาจักรล้านนา 25 รูป ประกอบด้วย พระมหาธรรมคัมภีร์ พระมหาเมธังกร พระมหาญาณมงคล พระมหาสีลวงค์ พระมหาสารีบุตร พระมหารัตนกร พระมหาพุทธสาคร เป็นต้น พร้อมด้วยพระภิกษุชาวมอญ และพระภิกษุจากแคว้นกัมพูชาก็จำนวนหนึ่งเดินทางไปลังกาทวีปและได้อุปสมบทใหม่ทั้งหมด โดยมีพระธรรมอาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาสวามีวันรัตน์เป็นพระกรรมวาจาจารย์ บวชในเรือนานกลางแม่น้ำกัลยาณีในปี พ.ศ. 1968⁶⁴ พร้อมทั้งศึกษาเล่าเรียนอักษรศาสตร์ การอ่านออกเสียงตามตัวอักษรที่ใช้อยู่ในลังกาทวีป ต่อมาได้เกิดเหตุพิภพภัยคณณะสงฆ์กลุ่มนี้ได้กลับมาพร้อมกับพระเถระชาวลังกา 2 รูป คือ พระอุตตมาปัญญาสงฆ์ และพระวิกรมพาหุสวามี เพื่อจะมาทำหน้าที่อุปัชฌาย์ คณณะสงฆ์นี้จึงเป็นกลุ่ม “นิกายสีล” เมื่อเดินทางกลับมาจากลังกาทวีปได้เผยแผ่พุทธศาสนาเริ่มจากเมืองอยุธยา ได้มาประทับอยู่ 4 พรรษา แล้วจึงเดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนายังเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย ในปี

⁶² กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 359-360.

⁶³ A.B. Griswold and Prasert na Nagara, "A Declaration of Independence and its Consequences : Epigraphic and Historical Studies No.1", Journal of the Siam Society LVI (July 1968) : 230.

⁶⁴ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดยแสง มณวิฑูร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์แก่ นายกี นิมนานเหมินทร์ เนื่องในวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมนานเหมินทร์ชุติมา” โรงพยาบาลเชียงใหม่ 12 พฤษภาคม 2510 (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2510), หน้า 121.

พ.ศ. 1973 ได้อุปสมบทให้กับพระพุทธสาครเถระ พระมหาธรรมคัมภีร์เถระและพระมหาเมธีกรเถระเป็นผู้นำคณะสงฆ์นิกายสีลซึ่งพระมหาธรรมราชาที่ 4 ทรงเลื่อมใสศรัทธา พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระเถระทั้งสองสร้างพระพุทธรูปที่มิ่งมงคลร้อยแปดประการ ประดับพระพุทธรูปที่จำลองมาจากพระพุทธรูปทพนยอดเขาสุมนกฎในลังกาทวีป⁶⁵ นำไปประดิษฐานที่เมืองสองแควซึ่งเป็นเมืองราชธานีของอาณาจักรสุโขทัยขณะนั้น หลังจากทีคณะสงฆ์กลุ่มนิกายสีลนี้ได้เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนายังอาณาจักรล้านนาในปี พ.ศ. 1974 ได้ประทับจำพรรษาในวัดป่าแดง⁶⁶ เมืองเชียงใหม่ กระทั่งเกิดความขัดแย้งกับกลุ่มคณะสงฆ์ฝ่ายลังกากลุ่มเก่าซึ่งเคยนำพุทธศาสนาแบบลังกาที่มีพระสมณเถรแห่งเมืองสุโขทัยไปเผยแผ่ในรัชสมัยพระเจ้ากือนาทูลขออาราธนาเมื่อครั้งที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เป็นพระมหากษัตริย์ปกครองอาณาจักรสุโขทัย ข้อพิพาทระหว่างคณะสงฆ์ลังกากลุ่มเก่าและคณะสงฆ์นิกายสีลกลุ่มใหม่ได้ทำให้นำไปสู่การสังคายนาพระไตรปิฎก ข้างฝ่ายอาณาจักรสุโขทัยศูนย์กลางพุทธศาสนาดั้งเดิมก็หมดความสำคัญลงและเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 4 สวรรคตในปี พ.ศ. 1981 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ทรงสถาปนาสมเด็จพระราเมศวรพระราชโอรสที่มีพระราชมารดาเป็นเจ้านายฝ่ายสุโขทัย ให้ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราชของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ครองเมืองสองแคว ถือเป็นช่วงที่สิ้นสุดการครองอำนาจของราชวงศ์พระร่วงที่ยาวนานถึงสองศตวรรษ

กล่าวโดยสรุป พุทธศาสนาที่เข้ามาแพร่หลายอยู่ในดินแดนสยามประเทศ ที่เริ่มต้นในวัฒนธรรมแบบทวารวดีเจริญรุ่งเรืองในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 11 จนกระทั่งสลายตัวลงในราวพุทธศตวรรษที่ 16 นั้น อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนามหายานได้ขยายเข้ามาผ่านทางวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร และอาณาจักรศรีวิชัย แต่ก็ไม่สามารถทำให้วัฒนธรรมพุทธศาสนาแบบทวารวดีสูญสลาย พุทธศาสนาหินยานยังคงฝังรากลึกในกลุ่มผู้คนในสยามประเทศ แต่ก็ได้ผสมผสานปะปนกับคติความเชื่อต่าง ๆ จนกระทั่งเมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาได้เข้ามาในช่วงเวลาที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง กลายเป็นศาสนาที่ฝังรากลึกในสังคมแถบนี้ พุทธศาสนาแบบลังกาได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย คติความเชื่อของพุทธศาสนาแบบลังกาซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ เมื่อแรกเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์จนกลายเป็นพุทธศาสนาแบบสุโขทัยที่มีการนับถือผีสงเทวดา เชื่อในเรื่องกรรม เรื่องบุญ บาป เรื่องนรก สวรรค์ และยุคพระศรีอาริย์ ในสมัยสุโขทัยปรากฏคติความเชื่อที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาได้ปะปนกับความเชื่อดั้งเดิม แม้กระแสพุทธศาสนาแบบลังกาจะเข้ามาสู่อาณาจักรสุโขทัยหลายครั้ง การนิพนธ์ไตรภูมิภคตของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย)

⁶⁵ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, หน้า 266-268.

⁶⁶ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 116-117.

กล่าวถึงโลกภูมิ นรกภูมิ สวรรค์ภูมิ ที่ผสมผสานคติพุทธและพราหมณ์เข้าด้วยกันปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนา เดิมทีหลักการของคติความเชื่อพุทธศาสนาเน้นการไปสู่การหลุดพ้นคือ นิพพาน แต่เปลี่ยนไปสู่ความเชื่อในยุคพระศรีอาริย์เข้ามาแทนที่ ในช่วงปลายมุ่งเน้นให้ประชาชนทำบุญมาก ๆ คติความเชื่อต่าง ๆ เปลี่ยนเป็นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นพื้นฐานของการสร้างสรรคชนบธรรมเนียมประเพณีที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนา มีผลต่อวิถีชีวิตของประชาชนส่วนรวมในสังคม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย